

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА ЕВРОПЕИСТИКА

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема:

Социално-историческо конструиране на политическия процес на присъединяване на България към ЕС

за присъждане на научната и образователна степен
„доктор“ по научна специалност 3.3 Политически науки
(Европеистика – Политологични изследвания на ЕС)

изготвил: докторант Любомира Попова

научен ръководител: проф. дсн Георги Д. Димитров

София
2022

Дисертационният труд е в обем от 408 страници и включва въведение, три глави, заключение, библиография и две приложения. Библиографията включва 169 използвани източника, от които 67 на български език и 102 на английски език. Приложение 1 представя въпросника, използван за провеждането на 46 дълбочинни полуструктурирани интервюта с ключово важни участници в процеса на подготовка на България за членство в ЕС. В Приложение 2 е представено в пълнота интервю с комисаря по разширяване Гюнтер Ферхойген, проведено за целите на дисертационния проект.

1. Актуалност на проблема

Академичният интерес към принципите на политиката на разширяване на ЕС към страните от ЦИЕ и нейната конкретизация в българския случай произтича от оценката на този исторически процес. Амбивалентното качество на социално-политическия и икономически резултат от процеса обуславя дължимото внимание към същината и особеностите на неговото протичане. Без да се омаловажават икономическите успехи на страната ни през последните 20 години¹, не можем да пренебрегнем тенденциите, свързани с устойчивост на корупцията, невъзможност за провеждане на съдебна реформа, изоставащ спрямо средноевропейския жизнен стандарт². Устойчивото посткомунистическо статукво в България не позволява установяването на работеща демокрация и върховенство на правото, дължими по логиката на членството в ЕС (дефинирани в Копенхагенските критерии за членство). Самото участие на страната в структурите на ЕС продължава да бъде лимитирано петнадесет години след датата на присъединяване.³ Изложените факти свидетелстват за неефективно и непълноценно членство.

В същото време тенденции на обратимост в европеизацията се наблюдават и сред някои от възприеманите тогава за „отличници“ в подготовката като Унгария и Полша. Тези факти свидетелстват за общ за Централна и Източна Европа проблем с основополагащи

¹ 10 години България в ЕС, доклад на Център за либерални стратегии, 2017.

² Индекс на настигането (<https://osis.bg/?p=871>); също анализите на ИПИ за социално развитие (https://ime.bg/bg/articles/social_d/), правосъдие (https://ime.bg/bg/articles/ime_judicial/), икономическо развитие (https://ime.bg/bg/articles/economic_d/); изследванията на ЦИД върху гражданско общество, завладяване на държавата, противодействие на корупцията (<https://csd.bg/bg/publications/>).

³ Страната до днес не е интегрирана във всички структури на ЕС и, например, не може да се възползва от пространството за свободно движение и общата валута.

ценности на ЕС, които би следвало да са необратимо установени в процеса на подготовката за членство в ЕС.

Представените макросоциални тенденции дават основание да се вгледаме в механизмите на политиката за разширяване на ЕС, за да проверим дали тъкмо там не се крият част от причините, пораждащи негативните тенденции. Тази политика е интензивно проучвана последните 30 години, създавайки самостоятелно дисциплинарно поле в традицията за изследване на европеизацията. Въпреки това, академичната литература все още е далеч от постигане на общо споделено разбиране за нейната същност, подход и инструментариум, а и за нейните резултати.

Политиката на разширяване на ЕС се осъществява чрез сложното взаимодействие между актьори с техните конкретни интереси, възприятия, цели, които се формират в специфичния национален и геополитически контекст и се променят в хода на събитията, като по този начин променят самия процес. В по-голямата част от изследванията върху Източното разширяване обаче тъкмо тази сложна многоравнищна динамична мрежа от актьори остава скрита. Това става възможно, защото в академичния мейнстрийм този безпрецедентен исторически процес се изследва като продължение на общите принципи и практики в политика на разширяване на ЕО/ЕС. Самата тя обаче е създадена, за да решава задача, дефинирана в тесни рамки – а) по пазарна интеграция на б) типологически сходни общества. При тези предпоставки за изследването на предишните разширявания са използвани продуктивно рационално-институционалистки модели, заимствани от теориите на международните отношения. Те са достатъчно пригодни да обяснят настъпващите в обществата на страните членки политико-институционални промени, които са плод на рационални, структурирани действия, отвеждащи към очаквания европеизиращ резултат.

Що се отнася до страните от Централна и Източна Европа обаче, задачата, която стои пред политиката на разширяване, е коренно различна (Maresceau 1997; Smith 2003; Landaburu 2007; Kochenov 2014). Спецификата ѝ се състои в несъвместимостта на общественно-политическите и икономически модели в тези страни със западноевропейските, което налага осъществяването на цялостна обществена трансформация.

Следвайки традиция на приемственост, характерна и за самия подход на ЕС към разширяването, доминиращата парадигма на рационалния институционализъм стъпва на същите изходни допускания, върху които е построена политиката на разширяване – презумпция за властова асиметрия между двете страни във взаимодействието и за безспорно желание за сътрудничество на местните правителства, поради високата стойност на предлаганата награда – членство на страната в ЕС.

Дори и сред представителите на тази литературна традиция (Schimmelfennig 2009; Sedelmeier 2011; Toshkov 2012; Grabbe 2014; Gateva 2015) обаче се появяват абстрактни, задължително анонимни „вето играчи“, заварени като саморазбиращ се препятстващ фактор на местно равнище. Един от основоположниците на институционалисткия мейнстрийм в литературата върху разширяването на ЕС, Улрих Зеделмайер, констатира, че този въпрос е съществен, но е много слабо проучен: „Опозицията към изискванията на ЕС от страна на правителствата, адресат на тези изисквания, често се приема като индикатор за висока цена на приспособяване, без да е проведен достатъчен анализ защо тези правителства приемат цената на критериите на ЕС като висока и как тази цена следва да бъде операционализирана и преценена преди да е проведен анализът“ (Sedelmeier 2011: 30). Зад фиксирания в това твърдение познавателен дефицит стои изключително важен политически проблем. Той се отнася до самата същина на взаимодействието между посткомунистическите общества от

страните от Централна и Източна Европа и ЕС, която обаче е изключена от ползването на изследователите от мейнстрийм традицията.

Така очертаната проблемна ситуация в двете ѝ измерения: а) политико-практическа – проблематична резултатност на разширителната политика на ЕС и б) академично-познавателна – съществен пропуск в познанието за естеството на тази политика, налага необходимост от различен подход към изследването на процеса. Той следва да постави в центъра на внимание именно сложно-съставната мрежа от актьори и взаимодействия между тях чрез техните конкретно-съдържателни цели, интереси и интерпретативни модели, определящи особеностите на поведението им. Само така ще бъде опозната и разбрана реалната сложност и скритите проблеми в политиката на разширяване на ЕС в случая на Източното (Big Bang) разширяване. Това е и академичната актуалност на дисертационния проект. Той цели да запълни поне донякъде познавателната празнина чрез провеждане на оригинално емпирично проучване, което да стигне до конкретната историческа специфика на присъединителния процес.

Резултатите от емпиричното изследване позволяват да се осмисли социално-политическата логика, по която се е стигнало до националните проблеми на съвременната ни фаза в евроинтеграцията и в посткомунистическия преход. В този смисъл, те могат да бъдат използвани като ориентири за изготвяне на бъдещи политики, насочени към решения на тези актуални и до днес проблеми. В същото време, резултатите могат да бъдат приложени като ресурс за подобряване на политиката на разширяване към страните от Западните Балкани, до които от културно-историческа и обществена гледна точка, България е най-близка (Bozhilova 2008; Veleva 2017; Плачкова 2019). Необходимостта от радикална промяна в методологията на разширяване е призната и на експертно равнище в

институциите на ЕС, и от представителите на страните членки⁴, а „прибързаното приемане на България“ е многократно посочвано като аргумент за необходимостта от нов подход⁵. В този смисъл уроците, научени от българската подготовка за членство в ЕС, могат да се окажат особено ценни.

2. Цели и задачи на дисертационното проучване

Предметът на изследване в настоящата дисертация е българската евроинтеграция като особен случай на разширителната политика на ЕС, който има предимството да прояснява едновременно и спецификата на националната ситуация, и принципните характеристики на тази политика на Съюза. Дисертационният труд предлага исторически динамичен структурен модел на взаимодействие между ЕС и страна кандидат, елементите на който са малко или много устойчиви и тъкмо те определят и специфичния характер на протеклия исторически процес и неговия противоречив резултат.

⁴ Освен в академичната литература (Grabbe 2014; Veleva 2019; Gateva 2015; Плачкова 2019), тази оценка намира място и в официални документи и доклади, изготвени от Европейската Комисия: A more credible, dynamic, predictable and political EU accession process (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_181; https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/enlargement-methodology_en.pdf?fbclid=IwAR0fg26rYrBUKQzmguLegrSxJa0XN9QQ8hDOth-bXt28YKq3PG6p08kGbts) През февруари 2020 г. Европейската Комисия публикува нова „методология за водене на преговори“, според която „не е достатъчно страните да синхронизират законодателството си с европейското, те трябва да покажат и реални резултати и реформи“. Тази декларация сама по себе показва наличието на разпознат проблем с досегашния подход към разширяването. Въпреки това прегледът на новата ‘методология’ показва, че централният механизъм за провеждане на разширяването – „условността, основана на заслуги“ – остава същият (Enhancing the accession process - A credible EU perspective for the Western Balkans (Brussels, 5.2.2020: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/enlargement-methodology_en.pdf?fbclid=IwAR0fg26rYrBUKQzmguLegrSxJa0XN9QQ8hDOth-bXt28YKq3PG6p08kGbts))

⁵ Започването на преговори със Северна Македония и Албания например беше блокирано в края на 2019 година от определени страни членки, начело с Франция, въпреки положителното становище на Комисията. В същото време, като основание за френското вето, бяха изтъкнати фактори като ‘обратимост на демокрацията’ в Полша и Чехия и прибързаното приемане на България и Румъния. Сред международно влиятелните медии, които цитират споменатите основания за френското вето, са: The Guardian (<https://www.theguardian.com/world/2019/oct/18/eu-refusal-to-open-talks-with-albania-and-north-macedonia-condemned-as-historic-mistake>); European Views.

Целта на изследването е чрез анализ на емпиричния фундамент от конкретни факти да се осмисли логиката в особения начин на протичане на процеса на евроинтеграция на България. Основните задачи, които дисертацията цели да реши са следните:

1. Да се разберат участници в процеса, което означава:
 - а) да се реконструира структурата от актьори и подактьори;
 - б) да се проследят възприятията, ценностите и интерпретативните модели, които формират техните разбирания за процеса, и производния от тях начин на действие;
 - в) да се проследи начинът, по който актьорите и техните нагласи се променят в хода на процеса.

2. Да се разберат параметрите на взаимодействието между основните участници, което означава:
 - а) да се проследят целите, интересите и залозите, с които актьорите участват във взаимодействието;
 - б) да се проследи степента на съизмеримост, съответствията и различията между тези цели, интереси и залози;
 - в) да се проследят възприятията и степента на разбиране на субектите от „другата страна на взаимодействието“, техните цели, интереси и нагласи.

3. Да се разберат съграждащите процеса механизми и инструменти, което означава:
 - а) да се разберат основните механизми и инструменти в политиката на разширяване на ЕС;

б) да се разберат механизмите и инструментите в българската присъединителна политика;

в) да се разбере взаимодействието, но и напреженията между тези механизми, чрез които се възпроизвежда най-конкретното съдържание на изследвания процес.

Изпълнявайки тези задачи, дисертационният труд доказва хипотезата за специфичност в характера на българския евроинтеграционен процес, която особеност е резултат от а) изминатия път и б) собствения му динамичен характер. Проведеният анализ обосновава основната теза, *че тъкмо по този начин се конструира ходът на процеса, чиято вътрешна логика отвежда към конкретните резултати.*

3. Структура на дисертационния труд и основни резултати от проведеното изследване

Първа глава, въз основа на вторичен анализ на академичната литература върху Източното разширяване:

а) обосновава избора на методология чрез изясняване на парадигмалните ограничения на рационалния институционализъм и чрез *обяснение на отвъд-рационалните измерения на интеграционните взаимодействия между актьорите*; и

б) изгражда концепция за *особения начин на провеждане на процеса като решение на фундаменталния проблем за мира и сигурността в Европа.*

Геополитическата ситуация, оформила се в края на Студената война с разпадането на социалистическия блок, създава различни проблеми и задачи пред западно- и източно-европейските страни. За страните членки заплахата се изразява в нарушен баланс на силите

в ЕС, опасност от редица военни, миграционни и екологични конфликти в непосредствена близост до границите на ЕС и не на последно място, опасност от неясните бъдещи действия на Русия. За източноевропейските страни тази ситуация означава необходимост от осъществяване на вътрешни реформи с оглед изграждане на пазарна икономика и либерална демокрация и осигуряване на нови геополитически и икономически партньорства. Интеграцията на страните от Централна и Източна Европа се явява общото за двете страни невоенно решение на тези фундаментални проблеми.

Поради безпрецедентния характер на историческата задача, процесът е обречен да бъде динамичен и неопределен. От своя страна това поражда силна зависимост от ситуативни фактори и обстоятелства и изключва възможността за ясен план, стратегия и рационално пресмятане на ползи и разходи от основните участници. Следователно, това е процес, който се конструира в хода на взаимодействието между множество заинтересовани играчи. Оттук произтича необходимостта от изследователски подход, който поставя в центъра сложното взаимодействие между многоравнищна структура от актьори, участващи в процеса със своите ценности, идеи, възприятия, цели, интереси. Вземайки предвид тези обстоятелства, в първа глава от дисертацията е мотивиран изборът на подхода на социалния конструктивизъм, като алтернатива на водещия в мейнстрийм литературата рационален институционализъм, поставящ акцент върху рационалния материален избор и представящ процеса като отношения на властова асиметрия. Концептуалното разбиране за естеството на задачата на Източното разширяване на ЕС обосновава избора, измежду многото варианти на конструктивизъм, на теорията на полето на Пиер Бурдийо (2018). Тази методологическа ориентация е допълнително конкретизирана като разбиране на разширителната политики чрез инструктирано от емпиричните находки изследване на

реалния процес на реализация на политиката в пряко съответствие с методологическа програма на Хюз, Саси и Гордън (2005).

Мотивирайки основната роля на сложните взаимоотношения между актьорите, в първа глава е въведена своеобразна „първа“ страна (като структура от актьори) в този сложен процес на взаимодействие – ЕС, представляван от Европейската комисия. Концептуализирана е политиката на разширяване на ЕС към страните от ЦИЕ, която чрез своя инструментариум и механизми, пренесени от предишни рундове, става определяща за хода на процеса.

В реализацията на Източното разширяване на ЕС Европейската комисия става централен субект. Именно тази нейна роля отвежда до минимизиране на мащабната цел по европеизиране на обществата от ЦИЕ в подготовката им за членство в ЕС. В преговорния процес основен приоритет получава преносът на постиженията на правото на ЕС (*acquis communautaire*) в националното законодателство. *Това е по същество непреднамерена подмяна на задачите на европеизацията, защото съдържанието на национално адаптираните норми е преобладаващо с тясно икономическо съдържание, а решаващо важните политически преобразувания се маргинализират.* Тези процеси произтичат пряко от правомощията и компетентностите на ЕК.

Втора глава е посветена на изграждане на цялостен систематичен образ на България като условно интегрален субект в интеграционното взаимодействие. Отново чрез вторичен критичен анализ на предходната академична литература се извежда решение на проблема за икономическия, социалния и политическия ресурс, с който страната започва подготовката си за членство в ЕС. Важното тук е, че този субект не е абстрактно „страна“ или „държава“, а е разкрит специфичният конкретно-исторически характер на българското

общество, обуславящ и потенциала, и начина на участие на България в присъединителния процес. Тук се извеждат *специфичните характеристики на българския обществен модел. По логиката си те отвеждат към един особен начин на провеждане на евроинтеграция, при който общата ценностна ориентация доминира над инструментално-рационалното отношение към присъединяването към ЕС.*

Анализът аргументира тезата, че българският преход започна в условията на тежка криза, която е най-разпознаваема от гледна точка на нейните икономически параметри. Тя е резултат от специфичния начин на функциониране на комунистическата икономика, лишена от пазарна логика и дирижирана и зависима от държавата. Установените от предходни изследвания факти доказват, че през целия комунистически период българската икономика е изкуствено поддържана чрез комбинация от мерки, включващи гарантирано пласиране на продукцията на държавните предприятия, финансиране на загубите чрез непрестанно растящи вътрешни и външни кредити и не на последно място покровителство от управляващите в СССР. *Решаващо важен е непазарният характер на икономиката и, съответно, нищожният дял на собствените търговски връзки със западноевропейските страни.*

Страната изпада в неспособност да покрива задълженията си по външния дълг и през 1990 г., когато той надхвърля БВП (Станчев 2004; Иванов, Тодорова & Вачков 2008; Знеполски 2009; Костов 2019; Калинова & Баева 2011; Еленков 2018), а според различни източници възлиза на до 151% от него и 271% от износа (Ангелов & Чобанов 2004), е обявен мораториум върху плащанията. Това води до силно ограничаване на възможностите за външно финансиране и на практика довежда страната до фалит, носейки като последици жестока инфлация, обезценяване на българската валута и рухване на цялата икономическа

система (Ангелов & Чобанов 2004; Димитров 2004; Станчев 2004; Вачков & Иванова 2008; Иванов & Тодорова 2009). С разпадането на СИБ страната остава изолирана, без външни партньори и с несъвместима със западноевропейските икономика. Всичко това утежнява възможността за по-бързо възстановяване от кризата и провеждане на навременни ефективни реформи.

В съответствие с тези специфични икономически предпоставки се оформя и общият политически дискурс, в който протича процесът на евроинтеграция. Отново въз основа на вторичен критичен анализ на специализираната политологична литература, в дисертационния труд се обосновават особеностите на политическата ситуация *в тясната перспектива за оценка на тези политически предпоставки като изходен ресурс за присъединяване към ЕС*. Особеното на тази политическа обстановка е невъзможността за поява на автентична идеология, на базата на която да се градят политики и стратегии за развитие, изразяващи интересите на различните обществени групи. Вместо това, посткомунистическата политическа система е изградена на основата на „противопоставяне“ с миналото, с конкретни „вражески образи“. Зад партийния плурализъм не стои представителство на конкретно многообразие от интереси и от различни проекти за обществено развитие. Това става важен ограничителен фактор за създаване на автентична представителна демокрация. Най-важното, българският посткомунистически обществено-политически модел, по ценностните си основания и механизми на самоподдържане, е несъвместим с този на публичните политики и доброто управление, върху който е построена самата европейска интеграция.

Този модел е зависим от изминатия път и в него са дълбоко вкоренени приемственост към корупцията, гражданска пасивност, култура на послушание към външен

донор, които неминуемо се отразяват на потенциала на страната за постигане на автентична европеизация. Началото на деветдесетте години на миналия век (когато се формират и нагласите към евроинтеграция и по-общо, присъствието на страната в Западния свят) са всъщност период на борба за овластяване на ресурси и позиции в мрежата от актьори и взаимодействия в хода на формирането на посткомунистическото статукво. Но тази мрежа се гради върху вече съществуващата констелация от актьори в края на комунистическия период, всеки от които има интерес да запази или увеличи властовите си позиции в новата структура на отношенията. Именно в тази борба за овластяване на ресурси и „капитал“ (Бурдийо 2018) се коренят множество от тежките проблеми на българския посткомунистически преход.

Разбирането на параметрите на дълбоката обществено-икономическа и идейно-политическа криза в България, представляваща изходната точка на подготовката за членство в ЕС, е от съществена важност за осмислянето на логика на целия процес. Тъкмо тази криза в решаваща степен отвежда към най-важната му особеност – паралелно размиване на крайната цел и *превръщане на акта на присъединяване в ЕС в заместител едновременно на посткомунистическия преход, но и на европеизацията на обществото.*

Трета глава от дисертацията е най-важната, защото тя представя цялостния методологически замисъл на оригиналното емпирично изследване върху начина на протичане на българската евроинтеграция. Тук са представени основните резултати, чрез които се тества валидността на разработената в предишните глави концепция. Изследването предоставя емпиричните аргументи в защита на тезата за специфична логика в начина, по който е проведен българският евроинтеграционен процес. Установените факти отвеждат към обобщението, че присъединяването към ЕС не е толкова приложение на предварително

установен, универсално валиден за всички присъединявания рационален модел, а тъкмо обратното – без да са единствено валидни, все пак в осъществяването на процеса преобладаващи са неопределеност, висока степен на влияние на международната събитийност (стечение на обстоятелства), а въз основа на това – висок дял влияние и на ад-хок действия и по-общо, на решаваща роля на личностите в процеса.

Така изградената концепция за характера на българската евроинтеграция ръководи и формулирането на хипотезите, които подлежат на емпирична проверка – издирване и интерпретация на факти, които са израз на историческата специфика на интеграционния процес. Обработката на изходната емпирична информация потвърди направените концептуални допускания и произтичащите от тях специфични очаквания за ключовите характеристики на изследвания процес като:

- неяснота, несигурност и неопределеност,
- тежест на външни фактори и обстоятелства,
- зависимост на процеса от ад-хок действия,
- неопитност на водещите актьори и институции,
- несъответствие между наследени интеграционни политики и присъщите им механизми и реалните задачи по европеизация на посткомунистическите общества,
- сблъсък на алтернативни/конфликтни очаквания между двете страни в интеграционното взаимодействие,
- опростяване на целите и задачите на подготовката за членство в ЕС,

- приоритизиране на бързината, т.е. обща политическа нагласа към скоростно приключване на процеса.

Всичко това отвежда към *обобщаващото твърдение – присъединяването на България към ЕС става при водещо значение на структурата от актьори, чието участие е формирано от техните ценностни нагласи, политически интереси и възприятия, върху които се градят взаимодействия между ЕС и страната кандидат, при липса на ясен модел и стратегия в обстановка на висока неопределеност.*

Изследването е проведено в три части, защото използва емпиричната информация от три различни източника, макар интерпретативният подход и начинът за обработка на информацията да са едни и същи.

В първа част е представен анализ на данните, които са извлечени от съдържателната информация в кинодокумента „Държава се прави с хора“, чрез който са идентифицирани и обяснени особеностите във възприятията на българските участници за целите, начина работата , актьора „от другата страна“, както и за самото взаимодействие.

Ограничението от гледна точка на брой участници, период на участие в интеграционния процес (2001–2005 г.) и преднамерена селективност на кинодокумента за политическата цел на неговото създаване поставя необходимостта от въвеждането на още един източник. Необходимо е да бъдат проверени направените изводи и да бъде обогатена получената картина. Втора част на трета глава представя резултатите от обработката и анализа на емпиричната информация, съдържаща се в 46 дълбочинни полуструктурирани интервюта с участниците в българския евроинтеграционен процес⁶. Тук се създава

⁶ Интервютата са проведени в хода на съвместен проект на Жан Моне Център за високи постижения към катедра „Европеистика“ на Софийския университет и Дипломатическия институт. Целта на проекта беше

максимално плътна реконструкция на изследователския предмет и полето от актьори и взаимодействия, в което протича процесът на подготовка на България за членство в ЕС. Посредством анализ на смислово-ценностната структура от отговорите на респондентите е изведена общата съдържателна макрорамка на изследвания предмет.

Необходимостта от въвеждането на „другата гледна точка“ в евроинтеграционното взаимодействие отвежда към последната част на емпиричната глава. В нея се представя качествен анализ на данните, съдържащи се в проведеното за целите на дисертацията дълбочинно интервю с комисаря по разширяване Гюнтер Ферхойгенрен. Тук, следвайки общия изследователски подход, отново са изведени най-значимите тематични полета и огледално са проследени особеностите в ценностно-смиловата структура във възприятията за визия, стратегия, цели, задачи и особености на взаимодействието.

За целите на дисертацията е изработена количествено-качествена методология, която решава проблема за преодоляване на качествената несъизмеримост между трите източника на информация. Тя произхожда от аналитична методология, създадена и приложена за пръв път от Георги Димитров в книгата „Осъзнаването битие като проблем пред емпиричната социология“ (1991)⁷.

създаването на национален архив от спомени на участници в процеса на подготовка на страната ни за членство в ЕС, който да бъде публично достъпен за граждани, журналисти и изследователи. След авторска редакция, интервюта бяха публикувани на уеб страниците на ЖМЦ (<http://jeanmonnetexcellence.bg/archive/>) и ДИ (<https://bdi.bg/>), където са достъпни и към момента, а съкратена версия е публикувана от Дипломатически институт в двутомник, озаглавен „Живи архиви“ с общ обем над 800 страници.

⁷ Избраната методология впоследствие е била прилагана в поредица изследователски проекти, включително в полето на евроинтеграцията са (Димитров 2010, 2011; Dimitrov, Haralampiev, Stoychev, Toneva-Metodieva 2014; Димитров, Харалампиев, Георгиева 2015; Плачкова 2019; Popova 2019a, 2019b)

Особеното в тази методология е, че тя се позиционира между кърнтент анализа и дискурс анализа, като разглежда като единица носител на смисъл не отделна дума или словосъчетание, а цялостния параграф на изказването. Фокусът е не върху брой позовавания, а върху идентифицирането на пълния набор от различни смислови измерения, намиращи място в текста. Това позволява да се разпознаят особеностите и ключовите характеристики на конкретния изследван предмет и по този начин да бъде реконструирана тяхната цялостна структура. Специфичната аналитична методология позволява да бъдат идентифицирани социално-исторически, обществени, структурни основания за интерпретация на системата от разпознати смислово-ценностни акценти.

Тази аналитична методологична рамка обуславя методът на изследването, който се състои от следните елементи:

На първо място, при изследването на информацията, съдържаща се във всеки един от трите източника, се идентифицира пълният набор от независими смислови акценти. За да се достигне до цялостна реконструкция, те биват структурирани един спрямо друг, така че да образуват вътрешно съгласувана, предметно-смислова цялост.

Логиката на възпроизвеждането на структурния модел произхожда от разбирането за процеса като социално конструиран в хода на взаимодействието между субекти. Двата условно интегрални актьора – България и ЕС – заемат централното място, а между тях е позициониран наборът от характерни особености в процеса на взаимодействие. След това е разгърната пълната мрежа от актьори и подактьори, разпознати в смисловите интерпретации. Като следваща стъпка, всеки отделен смислов акценти е поставен на съответното място в тази схема. По този начин е направена най-общата познавателна реконструкция на изследователския предмет.

На база на тези резултати и отношението им към резултатите от изследването на академичната литература в предходните две глави, са идентифицирани онези тематични клъстери, които биха били най-полезни за разбирането на предмета. Тъкмо те са подложени на обстоен анализ, чрез който да бъдат пресъздадени, разбрани и осмислени ключовите характеристики на процеса на взаимодействие и на актьорите-участници в него.

Следвайки онова, което вече знаем за логиката на процеса – от академичната литература и посредством вече получената мрежа от актьори, са определени и параметрите, спрямо които предметът бива изследван. Те са така подбрани, че да отвеждат към две познавателни цели: а) максимално богато разбиране за актьорите и взаимодействията, позволяващо решаването на съществуващи в академичната литература спорове относно логиката на процеса; и б) разпознаването на особеното в протичането на историческия процес чрез неговите характерни аспекти.

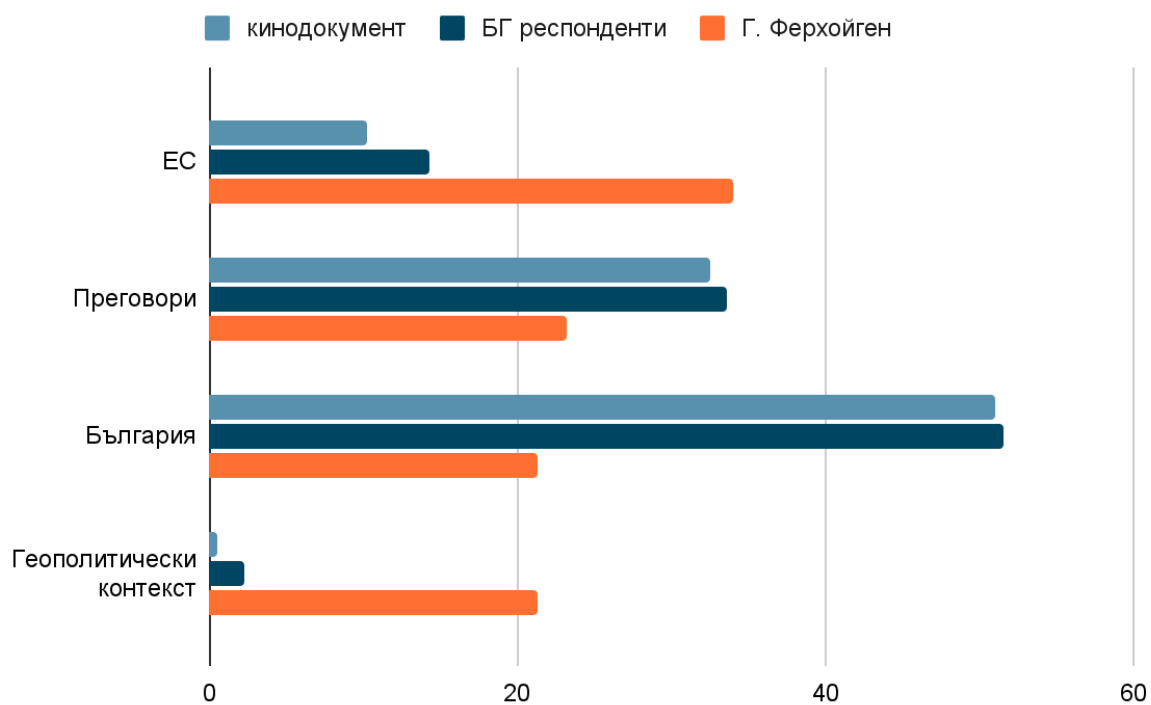
Всички смислови акценти, отнасящи се до подбраните параметри, биват класифицирани като съответно отговарящи на една или друга ключова характеристика на процеса (например, ясни или неясни; последователни или непоследователни). Това позволява качествените данни да бъдат преобразувани в количествени като се изчисли общият брой на акцентите, определящи всеки един от параметрите. Така става възможно да се определят дяловите пропорции в отношенията между алтернативните стойности на всяка характеристика в проблемната ситуация. Резултатите са поставени на своеобразни оси (с оглед по-нагледно представяне на информацията), чрез които данните от трите независими източника могат да бъдат съпоставени.

Съчетанието на количествен и качествен подход към изследване на цялостния дискурс на съответния групов или индивидуален субект позволява да се стигне до

смыслово-ценностната структура на разказа на българската евроинтеграция и да се открият значимите дисбаланси в нея.

Общата структура от данни показва, че в трите източника на информация може да бъде идентифициран дисбаланс между степента на 1) приоритетност на разискваните смислови акценти и 2) сложност, разпозната като структура в отделните тематични групи.

Ето как изглежда дяловото разпределение на смисловите акценти между основните тематични клъстери, разпознати в трите изследвани източника:

В двата източника на информация от българска страна структурите са почти идентични с огромен превес на смисловите акценти, отнасящи се до България, следвани от преговорите, ЕС и маргинална роля на геополитическата ситуация. В интервюто на комисаря структурата е напълно различна. Разпределението е значително по-равномерно, а геополитическият контекст е една от централните теми.

Вътрешната структура от смислови акценти показва и несъизмеримост между водещите участници, разпознати в тематичното поле на геополитическата обстановка. За българския условно общ екип това са НАТО, Световната банка, МВФ (все актьори, идентифицирани най-общо с представите за „Западния свят“). В интервюто на комисаря основната тежест пада върху съвсем други играчи – Русия, Украйна, Беларус, Югославия.

Става ясно, че двете страни в процеса имат напълно различни възприятия за общата обстановка, в която той се формира, и за значимите геополитически играчи, които го определят.

Този условен смислов сблъсък в изходните нагласи неминуемо довежда до формирането на различни цели и задачи. Основната цел пред ЕС е осигуряването на траен мир на континента и вътрешна стабилност. Неслучайно особеностите на българо-румънския път към членството в ЕС се обясняват с конкурентните отношения между Франция и Германия. В същото време, задачата пред България е насочена към решаване на вътрешно- и външнополитическите проблеми на посткомунистическия преход. Решението се търси в присъединяване към абстрактния „Запад“, откъдето се очаква да дойде спасение от финансовата криза, а в дългосрочен план – гарант за необратимостта на цивилизационната преориентация към демокрация, човешки права и свободи и благополучие.

Сблъсъкът на изходните нагласи и натиска на обстоятелствата към скоростно решение на геополитическия проблем определя и самия процес, който остава по-скоро неопределен и несигурен. Представите за него са преобладаващо абстрактни от двете страни в процеса. Този характер на интеграционното взаимодействие е проследен като систематично проявяващ се в 92 изследвани характеристики, отнасящи се до възприятия за

участниците, за целите, визиите, очакванията, мотивацията, резултатите и самото взаимодействие.

Ето как изглежда картината на характера на процеса, изразен в комплекс от особености:

характеристики на процеса

абстрактни/конкретни (1,5:1)

абстрактни (43) —————||————— конкретни (28)

изразяващи неяснота/ изразяващи яснота (4,5:1)

неясни (18) —————||————— ясни (4)

(източник 2: интервюта с участниците)

Начинът на работа е също толкова абстрактен и неясен според резултатите от трите изследвани източника:

възприятия за начина на работа:

неразбираем/разбираем (3:1)

неразбираем (12) —————||————— разбираем (4)

ад-хок действия/планирани действия (2,9:1)

ад-хок (35) —————||————— планирани (12)

технократски/реформаторски (17:1)

технократски (17) —————||————— реформаторски (1)

(източник 1: кинодокумент)

Логично, тези характеристики отвеждат към също така абстрактно осмисляне на целите:

възприятия за крайната цели

абстрактни/конкретни (3:1)

абстрактни (15) —————||————— конкретни (5)

ценностни/инструментални (4:1)

ценностни (24) —————||— инструментални (6)

неясни/ясни (2:1)

неясни (8) —————||— ясни (4)

(източник 2: интервюта с участниците)

Отчитайки високата неопределеност в целите и действията, не е изненада, че възприятията за резултата са също преобладаващо абстрактни. Крайният резултат се възприема като стопроцентов успех. Това е обяснимо предвид липсата на конкретно съдържание на целта (отвъд акта на присъединяване). Успехът е налице, безотносително към качеството на членството. При все това резултатът остава неясен, а заради неясните задачи, приоритети и цялостен облик на процеса, той се възприема по-скоро като случайно стечение на обстоятелствата.

възприятия за резултата:

абстрактни/конкретни (18,5:1)

абстрактни (37) —————||— конкретни (2)

неуспешен/успешен

неуспешен (39) ||————— успешен (0)

случаен/планиран (7:1)

случаен (7) —————||— планиран (1)

(източник 2: интервюта с участниците)

Сходствата и различията във възприятията на основните актьори за „другата страна“ в процеса също могат да бъдат изобразени като комплекс от оси. Получената картина потвърждава цялостната неяснота в действията на актьорите и определя характера на взаимодействието между тях:

<p><u>възприятия за ЕС:</u></p> <p>далечен/близък (4:1) далечен (16) ————— — близък (4)</p> <p><u>възприятия за изискванията на Комисията</u></p> <p>неясни/ясни (1,9:1) неясни (13) ————— — ясни (7)</p> <p>непоследователни/ последователни (3,3:1) непоследователни (13) — — последователни (4)</p> <p>пренос на законодателство/реформи (3,7:1) законодателство (11) — — реформи (3)</p> <p><u>възприятия за взаимодействието:</u></p> <p>властова асиметрия/равностойни партньори (4,4:1) асиметрия (106) ————— — партньори (24)</p> <p>неефективно/ефективно (1,6:1) неефективно (54) ————— — ефективно (34)</p> <p>(източник 1 : кинодокумент и източник 2: интервюта с участниците)</p>	<p><u>възприятия за България</u></p> <p>далечна/близка (5:1) далечна (5) ————— — близка (1)</p> <p>реактивен играч/проактивен играч реактивен играч (5) ————— проактивен играч (0)</p> <p>саботьор/изпълнител (4:1) саботьор (4) ————— — изпълнител (1)</p> <p><u>възприятия за интеграцията на България:</u></p> <p>второстепенна/приоритетна (2:1) второстепенна (4) ————— — приоритетна (2)</p> <p><u>възприятия за взаимодействието:</u></p> <p>властова асиметрия/равностойни партньори (13:1) асиметрия (13) ————— — партньори (1)</p> <p>неефективно/ефективно (4,7:1) неефективно (14) ————— — ефективно (3)</p> <p>(източник 3 интервю с комисаря по разширяване Гюнтер Ферхойген)</p>
--	--

Става ясно, че процесът протича в условията на отчетливо неразбиране на „партньора“ отсреща. Взаимодействието се характеризира с ясно изразена еднопосочност от ЕС към България. За българския екип действията на Комисията са непоследователни и тясно насочени към пренос на правила. В представите на комисаря българското правителство (приоритетният партньор) се възприема като пасивен играч, но се оказва преобладаващо саботьор на реформите. И в двата случая взаимодействието преминава в условия на властова асиметрия и се приема за неефективно. При все това, задачата остава приоритетно важна и за двете страни в процеса. При липсващи условия за осъществяването на дължимата по нейната логика европеизация, тя е сведена до формалната страна – подписването на Договор за присъединяване.

Неслучайно членството в ЕС е категорично определено от респондентите като водещата цел на процеса:

съдържание на крайната цел

членство/реформи (5:1)

членство (107) ————— II ————— реформи (20)

(източник 2: интервюта с участниците)

4. Изводи:

Основните изводи, до които емпиричният анализ достигна, могат да бъдат обобщени по следния начин:

- в резултат на изходната геополитическа ситуация, процесът на подготовка на България за членство в ЕС протича в несигурна и неопределена обстановка при много висока степен на взаимно непознаване на двата основни участника в процеса;
- в резултат, възприятията за съдържанието на самата евроинтеграция, а оттам, на целите и задачите, остават абстрактни и преобладаващо ценностно-мотивирани;
- поради високата степен на абстрактност, във възприятията и нагласите на българското общество, но и на политическия елит, членството в ЕС се възприема като заместител на посткомунистическия преход;
- това се отразява на невъзможността да се изготви промислена стратегия и план и следователно, ад-хок начин на работа;
- основен партньор на Комисията в процеса стават националните правителства, поради което и усилията по европеизацията не достигат до обществото;

- залогът за успех води до опростяване на задачата, като основният фокус пада върху регистрирането на постижения по пренос на правила;
- изискуемите по логиката на дължимата европеизация на обществото реформи не срещат разбиране в управляващите, които приоритизират бързината на влизането в ЕС. Поради това начинът на работа по подготовката за членство може да се окачестви даже като саботаж;
- мащабната цел по осъществяване на цялостна обществена европеизация бива подменена от формално присъединяване към ЕС

Постигнатите изследователски резултатите могат да се използват като идеен ресурс за подобряване на политиката на разширяване, от една страна, и като ресурс за алтернативни решения на все още нерешените проблеми на българския посткомунистически преход, от друга.

Приноси на дисертацията:

1. Въз основа на критичен вторичен анализ на предходната научна традиция е изградено доказателство за необходимостта от парадигмална промяна в изследването на процеса на разширяване на ЕС. Доказано е, че естеството на задачата по евроинтеграцията на посткомунистическите общества изисква разбирането на начина за нейното решаване да включва зависимостта от изминатия път и действието на отвъд-рационалните механизми за конструиране на политическото взаимодействие между две страни в процеса.

2. За първи път в научната литература се предлага аналитична оценка на цялостния потенциал на българското общество от икономическа, политическа и културологична гледна точка в годините на Прехода като обуславящ особеностите на нагласите, целите и начина на провеждане на подготовката за присъединяване към ЕС.
3. Създадена е и е приложена продуктивно оригинална методика за изследване на процеса чрез дяловите диспропорции в цялостната смислово-ценностна структурата от спомени на актьорите-участници.
4. Предложена е оригинална концепция, която обосновава централната роля на сложната структура от актьори и специфичен начин на взаимодействие в процеса на подготовка на страната за членство в ЕС, в който насрещните очаквания на партньорите от двете страни не съвпадат и включват висока доза взаимно неразбиране.
5. Изводите от проведеното емпирично изследване са обяснение за особения начин на провеждане на присъединяването на България към ЕС, чиито резултати са основна причина за непълноценността на членството на страната в ЕС.

Списък на публикациите по темата на дисертацията:

Попова, Л. (2021). Опитът от българската подготовка за членство в ЕС като ресурс за подобрене на политиката на разширяване. – *Политически изследвания*, 1(1-2): <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=933427>

Popova, L. (2020). The end goal of the post-communist transition in Bulgaria: societal transformation or EU membership? – *Przeгляд Europejski*, 2021(4), DOI: 10.31338/1641-2478pe.4.20.6

Попова, Л. (2019). Възприятието за българския евроинтеграционен процес като личен и колективен успех: Резултат от постигната европеизация на страната или от особения политически характер на подготовката за членство в ЕС? – Софийски университет „Св. Климент Охридски“, *Докторантски годишник*, (4): https://research.uni-sofia.bg/bitstream/10506/2413/1/GSU_%20FF_DOKTORANTI_T_4_2019.pdf

Popova, L. (2019). Post-communist transition through deep societal reforms, or technocratic preparation for EU membership: How has the latter substituted the former in CEE? – *Public Policy*, 10(3): <http://www.ejpp.eu/index.php/ejpp/article/view/325>